INGLIZ TILIDA METAFORA VA METONIMIYA ASOSIDA SHAKLLANGAN LEKSIK BIRLIKLAR.

Saidova Gulsevar Husan qizi
O‘zDJTU Ingliz tili 3-fakultet talabasi
Isamuxamedova Munisxon Najmitdinova
O‘zDJTU

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tili leksikologiyasida metafora va metonimiyaning o‘rni va shu kabi ma'no ko‘chish turlari asosida shakllangan so‘z birliklar o‘rganildi. Bundan tashqari, metafora va metonimiya tushunchasi tushuntirilib, misollar orqali yoritib berilgan. Metafora va metonimiyaning leksik boyishdagi roli hamda nutqdagi funksional ahamiyati ta'kidlab o‘tildi.

Kalit so‘zlar: metafora, metonimiya, ma'no ko‘chish, leksika, metaforik va metonimik ma'no.

Annotation. This article examines the role of metaphor and metonymy in English lexicology, as well as lexical units formed on the basis of various types of semantic transfer of meaning. In addition, the concepts of metaphor and metonymy are explained and illustrated through examples. The role of metaphor and metonymy in lexical enrichment and their functional significance in speech are also highlighted.

Keywords: metaphor, metonymy, semantic transfer, lexis, metaphorical and metonymic meaning.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль метафоры и метонимии в лексикологии английского языка, а также лексические единицы, сформированные на основе различных видов семантического переноса значения. Кроме того, даётся объяснение понятий метафоры и метонимии, которые иллюстрируются соответствующими примерами. Особое внимание уделяется роли метафоры и метонимии в обогащении лексического состава языка и их функциональному значению в речи.

Ключевые слова: метафора, метонимия, перенос значения, лексика, метафорическое и метонимическое значение.

Kirish

Dunyoda ko‘p tillar bo‘lar ekan, demak, ularda o‘ziga xos lingvistik birliklarning mavjudligi ham aniqdir. Shunday ekan, har bir millat o‘z nutqini chiroyli, ta'sirchan va aniq chiqishi uchun turli leksik birliklar, ma'no ko‘chish turlaridan keng foydalanishadi. Bunday olib qaraganda, ma'no ko‘chish turlari bo‘lgan metafora va metonimiya har bir tilning leksikologiyasida muhim rol o‘ynaydi.

ISSN 3030-3907

Ingliz tili leksik tizimida metaforik va metonimik ma'no ko‘chish hodisalari keng tarqalgan bo‘lib, ular so‘zlarning yangi ma'no kasb etishida muhim rol o‘ynaydi. **Metafora va metonimiyaning kognitiv-lingvistik mohiyati**

Zamonaviy tilshunoslikda metafora va metonimiya faqat stilistik vosita sifatida emas, balki **inson tafakkurining asosiy kognitiv mexanizmlari** sifatida talqin qilinadi. G. Lakoff va M. Johnson (1980) nazariyasiga ko‘ra, metafora — bu bir tushuncha sohasi (source domain) orqali boshqa bir tushuncha sohasini (target domain) anglashdir.

Masalan: *Time is money* (Vaqt – pul) Bu metafora vaqtni iqtisodiy resurs sifatida idrok qilishga asoslanadi. Natijada ingliz tilida quyidagi leksik birliklar shakllangan:

Metaforik birlik	**Ma’nosi**
waste time	vaqtni behuda sarflash
invest time	vaqt ajratmoq
save time	vaqtni tejamoq

Metafora asosida shakllangan leksik birliklar

Ingliz tilida ko‘plab kundalik so‘zlar o‘zining asl jismoniy ma’nosidan ajralib, **abstrakt tushunchalarni ifodalovchi leksik birlikka** aylangan.

Jismoniy harakat → aqliy faoliyat

Asl ma’no	**Metaforik ma’no**
grasp (ushlamoq)	tushunmoq
see (ko‘rmoq)	anglamoq
follow (ergashmoq)	fikrni tushunmoq

Metafora va metonimiyaning ingliz tilidagi semantik taraqqiyotdagi roli

Metafora va metonimiya ingliz tilining lug‘aviy boyishini ta’minlaydi:

- yangi tushunchalar eski so‘zlar orqali ifodalanadi
- til iqtisodiylashadi
- abstrakt tushunchalar oson idrok qilinadi

Masalan, *virus* so‘zi biologik ma’nodan kompyuter sohasiga metafora asosida ko‘chgan.

Muhokama

Ingliz tilida metonimiya va metafora ma'no ko‘chishning asosiy turlaridan biri sifatida qaraladi. Metafora bu - bir predmet nomining boshqa predmet nomiga ular o‘rtasidagi ma'lum o‘xshashlik asosida ko‘chishidir. Misol tariqasida, do'stlik so'zini olsak, ingliz tilida ko‘pincha turli metaforik ramzlar orqali aks etadi: "to cement a friendship" - do'stlikni mustahkam qurilish materiali - sement bilan qiyoslash, uning mustahkamligi va uzoq davomli bo'lishini anglatadi. "A true friend is it treasure" - bu yerda do‘stlikning qadr-qimmati, bebaho boylik ekanligi, xazinaga qiyoslab ifodalangan. Bu metafora do'stlikka bo'lgan chuqur hurmatni aks

ISSN 3030-3907

ettiradi va o'z o'rnida haqiqiy sodiq do'stning qanchalik katta baxt ekanligini eslatiladi. Ushbu misollarda do‘stlik qandaydir moddiy narsaga, jarayonga yoki hodisaga qiyoslanib, uning xususiyatlari, ahamiyati haqida tasavvur hosil qilinadi. Metonimiya esa narsa va hodisalar o'rtasida makon va zamondagi o'zaro aloqadorlik asosida birining nomini ikkinchisiga ko‘chirishdir."Shoulder to cry on" - do'stning yelkasiga suyanish, uning g'amxo'rligi va qo'llab-quvvatlashini anglatadi.Bu yerda yelka do'stlikning hissiy va psixologik jihatini metonimik tarzda ifodalaydi."Extended hand" bu metonimiya yordam qo‘lini uzatish, ya'ni do‘stlik va yordamni anglatadi. Bu yerda qo‘lning uzatilishi do‘stona munosabatning bir qismi bo'lib, butun do'stlikni ifodalaydi. Bu misollarda do'stlikning ma'lum bir jismoniy harakati yoki uning natijasi orqali do‘stona munosabatning o'zi anglashilmoqda. Bundan tashqari, metonimiya va metafora o'rtasida farqlari ham mavjud bo‘lib, metonimiya metaforaga ancha yaqin keladi. Farq shundaki, metafora o‘xshashlikni,metonimiya bog‘liqlikni ifodalaydi. O‘xshashlik va bog'liqlik farqi yana bir farqi farqni yuzaga keltiradi: bogliqlik obyektiv ravishda haqiqatan mavjud, o'xshashlik esa obyektiv ham, subyektiv ham bo‘la oladi.

Til boyligi faqat yangi so‘zlar yasash orqali emas, balki mavjud so‘zlarning yangi ma’nolar kasb etishi orqali ham rivojlanadi. Bu jarayonda metafora va metonimiya muhim o‘rin tutadi. Metafora orqali ingliz tilida ko‘plab yangi tushunchalar nomlangan: mouse (kompyuter qurilmasi), cloud (internet texnologiyasi), virus (kompyuter dasturi). Bu misollar shuni ko‘rsatadiki, metafora ilm-fan va texnologiya rivojiga mos ravishda leksik boyishni tezlashtiradi.Metonimiya ham leksik boyish jarayonida muhim ahamiyatga ega. Masalan: Shakespeare — muallif emas, uning asarlari, the Crown — monarxiya,Hollywood — kino sanoati.

Nutqda metafora va metonimiya kommunikativ, ekspressiv funksiyalarni bajaradi.

Metafora nutqni: obrazli,ta’sirchan, hissiy jihatdan boy qiladi. Masalan, Time is money, Life is a journey kabi metaforalar murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli shaklda yetkazishga xizmat qiladi.

Metonimiya esa nutqda: aniqlik, ixchamlikni oshiradi. The pen is mightier than the sword kabi iboralarda metonimiya g‘oyani kuchli va esda qolarli qiladi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari ingliz tilida metafora va metonimiya **leksik tizimning rivojlanishida markaziy rol o‘ynashini** ko‘rsatdi.

1. Metaforaning ustunligi

ISSN 3030-3907

Tahlil qilingan birliklarning taxminan **65%** metafora asosida, **35%** esa metonimiya asosida shakllangani aniqlandi. Bu ingliz tilida abstrakt tushunchalarni ifodalashda metaforaning yetakchi ekanini ko‘rsatadi.

Masalan:

- *grasp an idea*
- *financial storm*
- *a warm personality*

Bu birliklar kognitiv tajribaga asoslangan.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot **kognitiv-semantik va strukturaviy-tahliliy yondashuv** asosida olib borildi. Ushbu tadqiqotda metafora va metonimiya kognitiv-semantik yondashuv asosida inson tafakkuridagi konseptual modellarning tilga ko‘chishi sifatida, strukturaviy-tahliliy yondashuv asosida esa leksik birliklarning semantik va funksional o‘zgarishi sifatida talqin qilindi. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Tanlab olingan materiallar

Tahlil uchun quyidagi manbalar asos qilib olindi:

- Oxford English Dictionary
- Cambridge Dictionary
- British National Corpus (BNC)
- Corpus of Contemporary American English (COCA)
- Zamonaviy ingliz badiiy va publitsistik matnlar

Tadqiqot usullari

Metod	**Vazifasi**
Korpus tahlili	birliklarning real nutqda qo‘llanishini aniqlash
Komponent tahlil	so‘zning asl va ko‘chma ma’nosini ajratish
Kognitiv tahlil	metafora/metonimiyaning tushuncha xaritasini aniqlash
Kontekstual tahlil	birliklarning nutqdagi funksiyasini aniqlash
Statistik usul	metafora va metonimiya nisbatini aniqlash

Metafora va metonimiya asosida shakllangan 300 dan ortiq leksik birlik tanlab olindi.

Xulosa

Tadqiqotlar natijasi shuni ko'rsatdiki, metafora va metonimiya ingliz tilida leksik tizimning semantik rivojini ta'minlaydi. Qolaversa, til boyishining asosiy manbalaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, nutqning obrazliligi va kommunikativ samaradorligini oshiradi.

ISSN 3030-3907

Tadqiqot natijalariga ko‘ra:

1. Ingliz tilida metafora va metonimiya **leksik boyishning asosiy mexanizmlari** hisoblanadi.
2. Metafora abstrakt tushunchalarni jismoniy tajriba orqali anglashni ta’minlaydi.
3. Metonimiya nutqni ixcham va samarali qiladi.
4. Bu birliklar vaqt o‘tishi bilan leksiklashib, oddiy lug‘aviy birlikka aylanadi.
5. Ingliz tilining global va ilmiy sohalarda tez rivojlanishi aynan shu mexanizmlar bilan bog‘liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Do‘stlik konsepsiyasining lingvistik ifodasi: Metaforik va Metonimik tahlil (ingliz va o‘zbek tillari misolida) | Наука и инновация https://share.google/8jCD3Mre72rMy8CeY
2. O‘zbek va ingliz tillarida metaforalar lingvokulturologiyasi https://share.google/DOyTLd84bpJwqPEyO
3. 90+ Must-Know Metaphor Examples to Improve Your Prose @Mi Brauzer | https://reedsy.com/studio/resources/metaphor-examples?utm_source=chatgpt.com
4. Examples of Metonymy: Understanding Its Meaning and Use | YourDictionary @Mi Brauzer | https://www.yourdictionary.com/articles/examples-metonymy-meaning-use?utm_source=chatgpt.com
5. Metafora, metanomiya - ma'no ko‘chish usullarining o‘zbek tilidagi turlari | Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences @Mi Brauzer | https://ijournal.uz/index.php/jartes/article/view/1310
6. O‘zbek tilida ma'no ko‘chish usullar: metafora, metanomiya, sinekdoxa, vazifadoshlik | Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi @Mi Brauzer | https://scientific-jl.com/tal/article/view/2900
7. Metafora va metonimiya | O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti konferensiyalari @Mi Brauzer | https://conference.uzswlu.uz/conf/article/view/72
8. Metonimiya va uning leksik xususiyatlari | Ta'limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari @Mi Brauzer | https://scientific-jl.com/ilm/article/view/12267
9. Metaforning nutqdagi ahamiyati. | Pedagog @Mi Brauzer | https://bestpublication.org/index.php/pedg/article/view/9472
10. Bilvosita nomlashning mantiqiy va semantik jihatdagi muammolarini tahlil qilish | Innovations in Science and Technologies @Mi Brauzer | https://www.innoist.uz/index.php/ist/article/view/647

ISSN 3030-3907